

การปรับตัวทางการศึกษาในภาวะการระบาดของ COVID-19

เด็กนักเรียนได้รับผลกระทบอย่างมากจากการแพร่ระบาดของ COVID-19 ส่งผลให้ต้องปิดภาคเรียนที่นานขึ้น การกลับไปเรียนในห้องเรียนปกติไม่สามารถทำได้ นักเรียนต้องเรียนรู้ผ่านแพลตฟอร์มการเรียนรู้อื่น แต่ยังคงมีข้อจำกัดอย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนในครัวเรือนที่ยากจน ทั้งสภาพแวดล้อมในการเรียน อุปกรณ์และเทคโนโลยี คุณภาพการสอนและการเรียนรู้ รวมถึงโอกาสในการได้รับอาหารและอาหารเสริมจากโรงเรียน ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการเตรียมการเพื่อหามาตรการรองรับและต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในอนาคต

สถานการณ์แพร่ระบาดของ COVID-19 กับผลกระทบต่อการศึกษา ในช่วงที่สถานการณ์การแพร่ระบาดของ COVID-19 รุนแรง ได้ส่งผลกระทบต่อภาคการศึกษาและนักเรียนทั่วโลก โดยนักเรียนทั่วโลกจำนวนกว่า 1.6 พันล้านคน ใน 194 ประเทศ หรือคิดเป็นร้อยละ 91.3 ของผู้เรียนจากทั่วโลก⁸ ต้องหยุดการเรียนในระบบโรงเรียนและหันไปสู่การศึกษาในรูปแบบนอกห้องเรียนแบบต่างๆ งานวิจัยในประเทศสหรัฐอเมริกา⁹ ชี้ให้เห็นผลกระทบของการที่ต้องปิดโรงเรียน หรือเปิดเรียนล่าช้า โดยการปิดโรงเรียนในสหรัฐอเมริกา 1 เดือน จะส่งผลกระทบต่อ GDP ของประเทศในระยะยาวถึงร้อยละ 0.1-0.3 และการที่นักเรียนต้องอยู่บ้านเป็นระยะเวลานาน ทำให้สิ่งที่เคยเรียนมาต้องทบทวนซ้ำอีกครั้ง หรือเรียกว่าปรากฏการณ์ความรู้ที่ถดถอยไปหลังจากปิดเทอมใหญ่ (Summer Slide) และพบว่าการศึกษาที่เด็กไม่ได้ไปโรงเรียนประมาณ 6 สัปดาห์ อาจทำให้ความรู้หายไปครึ่งปีการศึกษา ซึ่งจะส่งผลกระทบที่สำคัญอย่างมากต่อฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาวของกลุ่มเด็กดังกล่าว ขณะที่ประเทศไทยมีประชากรวัยเรียนในทุกระดับชั้นได้รับผลกระทบประมาณ 14 ล้านคน¹⁰ โดยกลุ่มนักเรียนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือนักเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานประมาณ 11.47 ล้านคน

การดำเนินงานของภาครัฐในการแก้ปัญหาการศึกษาจากผลกระทบของ COVID-19 จากผลกระทบดังกล่าว ระบบการศึกษาหลายแห่งในโลกหันไปใช้ระบบการเรียนการสอนผ่านระบบออนไลน์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาจากการปิดภาคเรียนเป็นการชั่วคราว อาทิ การใช้ระบบห้องเรียนเสมือน (Virtual Classroom) การใช้ระบบการประชุมออนไลน์ การเรียนการสอนแบบผู้เรียนผู้สอนเข้ามาพร้อมๆ กัน การบันทึกการสอนแบบล่วงหน้า การใช้ระบบ MOOC (Massive Open Online Courses) ซึ่งรวมถึงประเทศไทยในการจัดการเรียนการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานแบบชั่วคราว โดยดำเนินการแก้ปัญหาผ่านแพลตฟอร์มการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (DLTV)

⁸ ข้อมูลจาก UNESCO (<https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>)

⁹ Summer Learning Loss: What We Know and What We're Learning : <https://www.nwea.org/blog/2018/summer-learning-loss-what-we-know-what-were-learning>

¹⁰ ประชากรวัยเรียนอายุระหว่าง 3-21 ปี ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2562 ประมวลผลโดย กองพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดสังคม

ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้ผ่าน 3 ช่องทางคือ (1) โทรศัพท์ช่อง DLTV (2) ผ่านเว็บไซต์ DLTV และ (3) แอปพลิเคชัน DLTV เพื่อแก้ปัญหาการเรียนล่าช้าและการหลุดออกนอกระบบห้องเรียนของเด็ก โดยแบ่งการดำเนินงานเป็น 4 ระยะคือ ระยะแรก การสำรวจและเตรียมความพร้อมของอุปกรณ์ของนักเรียน (7 เมษายน–17 พฤษภาคม 2563) ระยะที่ 2 การทดลองจัดการเรียนการสอนทางไกล (18 พฤษภาคม–30 มิถุนายน 2563) ระยะที่ 3 การจัดการเรียนการสอน (1 กรกฎาคม 2563–30 เมษายน 2564) ซึ่งได้วางแผนไว้สำหรับ 2 สถานการณ์คือ สถานการณ์ที่ 1 กรณีที่สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ยังไม่คลี่คลาย จะจัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัยถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นด้วยระบบทางไกลผ่าน DLTV และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายด้วยวีดิทัศน์การสอน โดยครูต้นแบบ และระบบออนไลน์ด้วยเครื่องมือการเรียนรู้ตามความเหมาะสมและบริบทของสถานศึกษา และสถานการณ์ที่ 2 กรณีที่สถานการณ์การแพร่ระบาดของ COVID-19 คลี่คลาย จะจัดการเรียนการสอนปกติในโรงเรียนโดยให้เว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) และระยะที่ 4 การทดสอบและการศึกษาต่อ (1 เมษายน–15 พฤษภาคม 2564) โดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทดสอบและคัดเลือกเข้าศึกษาต่อ (TCAS GAT PAT และ O-net) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในระยะที่ 3 สถานการณ์ที่สองคือ ได้มีการกลับมาจัดการเรียนการสอนตามปกติแล้ว

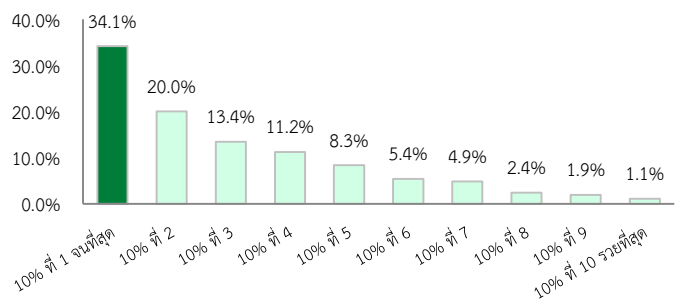

อย่างไรก็ตาม ในช่วงทดลองเรียนผ่านการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (DLTV) มีประเด็นที่มีการถกเถียงกันอย่างแพร่หลายในการดำเนินนโยบายดังกล่าว โดยการดำเนินนโยบายดังกล่าวถือเป็นการกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวและเป็นตัวเร่งให้นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ผ่านช่องทางอื่นๆ นอกเหนือจากการเรียนรู้ในห้องเรียนมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นผลดีต่อนักเรียนและประเทศในระยะยาวในการส่งเสริม การพัฒนาทักษะ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต แต่ยังมีข้อจำกัด อาทิ เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตยังเข้าไม่ถึงในทุกพื้นที่ ความเสถียรของสัญญาณ ความพร้อมของสื่อการเรียนการสอน รวมถึงคุณภาพของการเรียนรู้ โดยเฉพาะในผู้เรียนระดับประถมศึกษาที่ยังไม่สามารถโฟกัสกับการเรียนได้เป็นเวลานาน หรือการเรียนรู้ที่ปราศจากผู้ช่วยในการเรียนรู้ได้ นอกจากนี้ นักเรียนที่ต้องการการศึกษาแบบพิเศษ นักเรียนผู้พิการ ผู้มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ด้านต่างๆ ที่ต้องการการดูแลจากครูผู้สอนอย่างใกล้ชิด ขณะที่ผู้ปกครองบางกลุ่มไม่สามารถดูแลอย่างใกล้ชิดได้ สำหรับนักเรียนในครัวเรือนยากจนยังมีข้อจำกัดในเรื่องอุปกรณ์ทีวี คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องเร่งแก้ไขเพื่อให้การเรียนการสอนออนไลน์เป็นทางเลือกในการเรียนรู้ทั้งในยามปกติและในภาวะวิกฤตที่เด็กไม่สามารถไปเรียนได้ โดยที่ผ่านมา มีสถานการณ์และผลกระทบที่สำคัญจากการจัดการเรียนการสอนผ่านทางไกลผ่านดาวเทียม (DLTV) ดังนี้

สภาพแวดล้อมในการเรียนรู้นอกห้องเรียน จากข้อมูลการสำรวจของ OECD ปี 2018 พบว่า ในประเทศไทย นักเรียนอายุ 15 ปี มากกว่าร้อยละ 30 ไม่มีห้องส่วนตัวหรือพื้นที่เงียบๆ ในการเรียนหรือทำการบ้าน โดยเฉพาะเด็กนักเรียนในกลุ่มเศรษฐกิจฐานะยากจนที่สุด (ร้อยละ 20 ล่าง) มีเพียงร้อยละ 55 ที่มีพื้นที่ส่วนตัวในการทำการบ้าน **อุปกรณ์ในการเรียนรู้ โทรศัพท์ในการเรียน** ครัวเรือนที่ยากจนมีแนวโน้มที่ต้องรับภาระจากการดำเนินนโยบายดังกล่าว เนื่องจากในกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนมีประชากรวัยเรียนอายุน้อยกว่า 15 ปีมากกว่ากลุ่มครัวเรือนที่ร่ำรวย โดยกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนที่สุดร้อยละ 10 ล่าง มีประชากรวัยเรียนอายุน้อยกว่า 15 ปี ประมาณ 1.12 คนต่อครัวเรือน

โดยมีครัวเรือนที่มีเด็ก 3 คนขึ้นไปมากถึง 182,904 ครัวเรือน และยิ่งมากขึ้นในครัวเรือนที่จนขึ้น อาทิ ครัวเรือนที่ยากจนที่สุดร้อยละ 1 มีประชากรวัยเรียนอายุน้อยกว่า 15 ปี เฉลี่ย 1.47 คน และมีครัวเรือนที่มีเด็ก 3 คนขึ้นไปมากถึง 26,205 ครัวเรือน ขณะที่ค่าเฉลี่ยทั้งประเทศมีเพียง 0.47 คนต่อครัวเรือน และกลุ่มครัวเรือนที่รวยที่สุดร้อยละ 10 มีประชากรวัยเรียนอายุน้อยกว่า 15 ปี เฉลี่ย 0.13 คน และมีครัวเรือนที่มีเด็ก 3 คนขึ้นไปเพียง 6,384 ครัวเรือน หากพิจารณาเทียบสัดส่วนครัวเรือนที่มีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี กับจำนวนโทรทัศน์ที่มีในบ้านจะยิ่งพบครัวเรือนยากจนมีแนวโน้มรับภาระในการจัดหาอุปกรณ์ทีวีเพื่อมาใช้ในการเรียนของเด็กเพิ่มขึ้น รวมถึงปัญหาเรื่องคุณภาพสัญญาณโทรทัศน์ในเขตพื้นที่ห่างไกล โดยครัวเรือนทั่วประเทศที่มีจำนวนเด็กมากกว่าจำนวนโทรทัศน์มีประมาณร้อยละ 8.5 แต่กลุ่มครัวเรือนที่จนที่สุดร้อยละ 10 จะมีสัดส่วนเด็กนักเรียนมากกว่าโทรทัศน์ถึงร้อยละ 34.1 และยิ่งมากขึ้นในครัวเรือนที่จนขึ้น โดยครัวเรือนที่จนที่สุดร้อยละ 1 ล่าง มีสัดส่วนถึงร้อยละ 50.8 โดยสัดส่วนดังกล่าวจะลดลงในกลุ่มครัวเรือนที่ร่ำรวย เนื่องจากมีกำลังซื้อโทรทัศน์ที่เพิ่มขึ้น และการมีบุตรที่น้อยกว่าครัวเรือนที่ยากจน

แผนภาพ 18 สัดส่วนครัวเรือนที่มีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี มากกว่าจำนวน TV

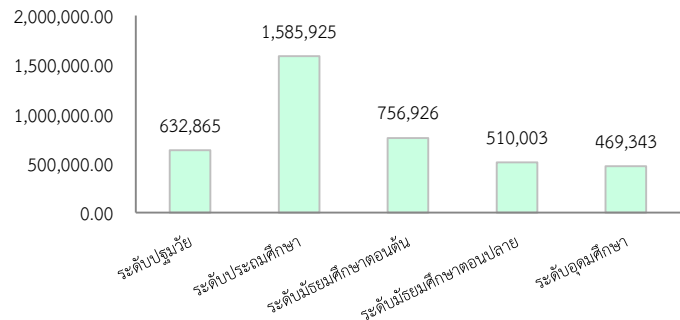
ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2562
ประมวลผลโดย กองพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดสังคม

คอมพิวเตอร์ มีนักเรียนไทยเพียงร้อยละ 59 มีเครื่องคอมพิวเตอร์สำหรับใช้ในบ้าน (สหรัฐอเมริกาและยุโรป มีนักเรียนมากกว่าร้อยละ 85 มีคอมพิวเตอร์) ขณะที่เด็กนักเรียนในกลุ่มเศรษฐกิจฐานะยากจนที่สุด (ร้อยละ 20 ล่าง) มีคอมพิวเตอร์เพียงร้อยละ 17 โทรศัพท์ สมาร์ทโฟน นักเรียนไทยมีโทรศัพท์สมาร์ทโฟนที่เข้าถึงการเรียนได้ประมาณร้อยละ 86 โดยกลุ่มเด็กนักเรียนในกลุ่มเศรษฐกิจฐานะยากจนที่สุดมีโทรศัพท์สมาร์ทโฟนร้อยละ 79 และการเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตของครัวเรือนนักเรียนไทยมีประมาณร้อยละ 81.6 ที่สามารถเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตได้โดยนักเรียนในกลุ่มเศรษฐกิจฐานะยากจนที่สุดมีการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเพียงร้อยละ 57 อาจเป็นเพราะครัวเรือนจำนวนมากไม่มีเงินสำหรับสมัครสมาชิกหรืออยู่ในพื้นที่ห่างไกลกว่าที่จะมีสัญญาณอินเทอร์เน็ตเข้าถึง รวมถึงยังคงมีปัญหาเรื่องเสถียรภาพและความเร็วของอินเทอร์เน็ตในการเข้าเรียนโดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล

ความพร้อมของนักเรียนและครูผู้สอน และคุณภาพในการเรียนรู้ผ่านการสอนการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (DLTV) การสำรวจของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) พบว่า นักเรียน ครู และผู้ปกครองกว่าร้อยละ 70 ไม่คุ้นเคยกับการเรียนออนไลน์ และนักเรียนร้อยละ 12 ขาดสมาธิในการเรียน โดยเฉพาะนักเรียนในระดับประถมศึกษาไม่สามารถโฟกัสกับการเรียนผ่านระบบ DLTV ได้เป็นเวลานาน และนักเรียนบางกลุ่มยังมีสภาพแวดล้อมที่ไม่ดีพอในการเรียนรู้ผ่านระบบ DLTV รวมถึงครูผู้สอนบางกลุ่มยังคงไม่มีความพร้อมมากพอทั้งในรูปแบบการจัดการเรียนสอนและเนื้อหาในการเรียนการสอนผ่านระบบ DLTV ที่น่าสนใจสำหรับกลุ่มนักเรียน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพและผลลัพธ์การเรียนรู้ของเด็กโดยตรง รวมถึงการพัฒนาทักษะด้านอื่นที่มีความจำเป็นต่อเด็ก (Soft Skill) อาทิ การเรียนรู้ในลักษณะการเรียนรู้ร่วมกัน การมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน การทำงานเป็นทีม ทักษะด้านอารมณ์ และทักษะด้านการสื่อสาร

เด็กกลุ่มเปราะบางไม่ได้รับการดูแลอย่างเพียงพอ ทำให้เกิดการได้รับสารอาหารที่เพียงพอจากการหยุดเรียนชั่วคราว ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2562 ชี้ให้เห็นว่ายังมีเด็กนักเรียนจำนวนมากที่ต้องพึ่งพาอาหารและอาหารเสริมจากโรงเรียน ในปี 2562 มีประชากรวัยเรียนอายุ 3-21 ปีที่อยู่ในกลุ่มครัวเรือนยากจน (รายจ่ายเพื่อการบริโภคต่ำสุดร้อยละ 20) สูงถึง 4 ล้านคน โดยเป็นกลุ่มประชากรในช่วงปฐมวัยถึงระดับประถมศึกษาที่จำเป็น ต้องพึ่งพาอาหารและอาหารเสริมจากโรงเรียนถึง 2.22 ล้านคน นอกจากนี้ ยังมีนักเรียนที่ต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิด อาทิ นักเรียนกลุ่มพิเศษ นักเรียนผู้พิการ ผู้มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ด้านต่างๆ ขณะที่ผู้ปกครองบางส่วนไม่สามารถดูแลอย่างใกล้ชิดได้หรือผู้ปกครองบางส่วนต้องขาดรายได้จากการต้องมาดูแลลูกกลุ่มเด็กดังกล่าว

แผนภาพ 19 ประชากรวัยเรียนในครัวเรือนที่ยากจน (รายจ่ายต่ำสุด 20 % ล่าง) จำแนกตามระดับชั้น

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2562
ประมวลผลโดย กองพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดสังคม

ข้อเสนอการปรับปรุงแบบการเรียนการสอนที่เหมาะสมเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต จากผลกระทบที่เกิดขึ้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการเตรียมแผนการเพื่อหามาตรการรองรับและต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในอนาคต ดังนี้

- **การเตรียมความพร้อมด้านอุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอนผ่านดิจิทัลแพลตฟอร์ม** อาทิ การดึงภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมการพัฒนาโครงข่ายสัญญาณอินเทอร์เน็ตให้ทั่วถึงและเท่าเทียมในทุกพื้นที่ และการสนับสนุนการจัดสรรอุปกรณ์ Wi-fi แบบพกพาให้กับนักเรียนในกลุ่มครัวเรือนยากจนที่ไม่สามารถเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตอย่างมีคุณภาพได้
- **การจัดสื่อการเรียนการสอนที่สนใจการเรียนรู้ รูปแบบการสอนที่หลากหลายเหมาะสมกับวัยและช่วงเวลา** โดยพัฒนาสื่อการเรียนการสอนที่หลากหลายและสนใจในการเรียนกับพัฒนาการของเด็กแต่ละช่วงวัย ประยุกต์ใช้รูปแบบการเรียนการสอนแบบผสมผสาน (Blended Learning) อาทิ การจัดพื้นที่การเรียนรู้ในหมู่บ้านเพิ่มเติมโดยให้ครูผู้สอนหรือผู้มีความรู้ความสามารถมาช่วยในการสอน เพื่อเป็นการแก้ปัญหาเรื่องผลลัพธ์ที่ลดลงจากการเรียนด้วยตนเองเพียงอย่างเดียว รวมถึงได้พัฒนาทักษะด้านอื่นที่มีความจำเป็นต่อเด็ก (Soft Skill) อาทิ ทักษะการทำงานเป็นทีม ทักษะด้านอารมณ์ และทักษะด้านการสื่อสาร
- **การพัฒนาเทคนิควิธีการสอน กระบวนการจัดการเรียนการสอน และการเตรียมความพร้อมของครูผู้สอนในการจัดการเรียนการสอนผ่านเทคโนโลยี** รวมทั้งการจัดทำฐานข้อมูลกลุ่มนักเรียนที่มีความต้องการพิเศษ นักเรียนผู้พิการ ผู้มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ด้านต่างๆ เพื่อสนับสนุนครูหรือบุคลากรในการช่วยสนับสนุนในการเรียนผ่านออนไลน์